

Drago Zajc*

Koalicijsko povezovanje na Slovenskem 1941–1991

Uvod

Politična stranka je v liberalnem okolju opredeljena kot del celote, ki se bojuje za oblast z drugimi strankami. Politološka dela, ki opisujejo delovanje strank v sodobnih državah, se ukvarjajo tudi z njihovim povezovanjem v koalicije kot načinom pridobivanja moči (M. Ostrogorski, M. Weber idr.). Med predvojnimi teoretiki na Slovenskem je Ogris že l. 1926 zapisal, da so koalicije nekakšne sestavljene stranke zaradi doseganja skupinskih ciljev. Omenja tudi način vodenja koalicij, ki je lahko demokratičen ali pa takšen, da si zasluge vladne koalicije prisvoja najmočnejši partner. V takem primeru gre za »levjo združbo«, v kateri »idejno organiziranejša, radikalno agilnejša ali socialno krepkejša stranka vsili drugim svojo partikularno voljo in se okrepi na račun sopogodbenc«.¹ Študije strankarskih koalicij, kakršne so se uveljavile v sodobni politologiji (W. Riker, W. Mueller in K. Stroem, P. Warwick idr.), slonijo na predpostavki svobodnega in racionalnega združevanja strank v relativno stabilnih družbenih, političnih in gospodarskih razmerah, ko demokratična ureditev držav, ki temelji na sporazumu med družbenimi elitami, ni ogrožena od zunanjih ali notranjih sovražnikov. Politični akterji se povezujejo v koalicije glede na politično bližino oz. podobne politične preference.² Stranke se povezujejo zaradi doseganja skupnih ciljev ob upoštevanju načela medsebojnega spoštovanja partnerjev, kar predpostavlja upoštevanje moralnih in etičnih standardov. Oblikovanje koalicij je podvrženo relativno stabilnim pravilom, ki jih postavljajo same stranke v koalicijskih pogodbah, in zunanjim institucionalnim pravilom.³ Te tipologizacije, ki predpostavljajo tudi različno sposobnost koalicijskega povezovanja (*coalition capacity*), upoštevajo različno moč partnerskih strank, ki je v glavnem odvisna od števila osvojenih mandatov na demokratičnih volitvah in opredelitev prioritete koalicijske vlade. Veliko manj pozornosti pa je bilo namenjeno obnašanju in povezovanju strank v izrednih razmerah, usodi koalicij v vojnih razmerah in še posebej na ozemljih držav pod okupacijo drugih držav, ki niso spoštovale norm mednarodnega vojnega in humanitarnega prava.

* Dr., izr. prof., Oddelek za politične vede, Fakulteta za družbene vede, UL, Kardeljeva ploščad 5, SI-1000 Ljubljana, drago.zajc@fdv.uni-lj.si

2 Abram De Swaan, *Coalition Theories and Cabinet Formations. A Study of Formal Theories of Coalition Formation Applied to Nine European Parliaments after 1918* (Amsterdam: Elsevier, 1973), 11.

3 Wolfgang Mueller in Kaare Stroem, *Coalition Governments in Western Europe* (Oxford: Oxford UP, 2000), 12.

Takšen primer je delovanje strank oz. različnih političnih skupin ter njihovo povezovanje v vojnem in povojnem času tudi pri nas na Slovenskem kot delu jugoslovanskega prostora, ki je bil *sui generis* zaradi svoje raznolikosti in sposobnosti političnih inovacij. Pri ocenjevanju celotnega političnega dogajanja pa je vsekakor treba upoštevati tudi razmerje med notranjim dogajanjem oz. povezovanjem političnih skupin oz. strank za doseg določenih ciljev ter zunanji politični in vojaškimi koalicijami med posameznimi državami. Predpostavljamo, da se stranke povezujejo tudi v izrednih razmerah ogroženosti od zunaj ali okoliščinah okupacije, ko so sicer formalno prepovedane in je politično življenje zatrto. V vojnih razmerah ali pod tujo okupacijo, ko obstaja tudi moralna in državljanska dolžnost upreti se nasilnemu sovražniku z vsemi silami, bi bilo verjetno pričakovati, da se bo čim več strank združilo in v skupnem interesu organiziralo odpor. Vendar ni mogoče izključiti možnosti, da bodo posamezne politične (strankarske) skupine zaradi svojih posebnih strategij ohranjanja ali pridobivanja moči in/ali v prepričanju o posebni vrednosti svojih ideologij oz. zgodovinskem poslanstvu izkoristile te okoliščine in skušale oblikovati koalicije, v katerih bi si zagotovile dominantno ali vsaj odločilno vlogo.

Strankarstvo in strankarsko povezovanje na Slovenskem v medvojnem obdobju in v času druge svetovne vojne

---

Pri ocenjevanju dejanskih okoliščin, v katerih so podani pogoji za odpor, je vsekakor treba upoštevati, da Slovenci druge svetovne vojne in okupacije l. 1941 nismo pričakali v lastni državi z urejeno parlamentarno ureditvijo, v kateri bi se stranke oblikovale in povezovale brez zunanjih vplivov, ampak le kot sestavni del centralistično urejene in bolj ali manj avtoritarne monarhije. Del Slovencev je živel tudi v sosednjih državah, največ v Italiji, ki ji je bila po prvi svetovni vojni priključena Primorska, kjer so bili izpostavljeni najbolj grobemu zatiranju. Značilno za to predvojno obdobje je bilo nadaljevanje globokih notranjih delitev (*cleavages*), ki so bile posledica kulturnega boja iz druge polovice 19. stoletja z izključevanjem drugače mislečih, ki sta ga sprožili Rimskokatoliška cerkev in nanjo vezana SLS v patološki skrbi za čistost vere, in na drugi strani boja liberalcev za sekularno državo in individualne pravice. K temu so prispevale tudi delavske stranke, ki so se borile za priznanje delavskih pravic ali celo za prevzem celotne oblasti. Te delitve, ki so se kazale kot globoka ideološka nasprotja med tremi strankarskimi tabori, so v vojnem času vplivale na povezovanje v (proto) koalicije – odporniške in protiodporniške. Ob tem pa lahko ugotovimo tudi velik vpliv zunanjih dejavnikov in koalicij, ki so se oblikovale v širšem evropskem in svetovnem prostoru med bloki držav – najprej l. 1939 med nacistično Nemčijo in Sovjetsko zvezo proti liberalnodemokratičnim državam, nato pa (po 22. juniju 1941) med temi državami in Sovjetsko zvezo na eni strani ter Nemčijo in Italijo na drugi. Te zunanje koalicije držav so vplivale na politiko posameznih strank v okupiranih državah in tudi na Slovenskem, dajale pomoč in določale status odporniškimi gibanjem, vplivale na

notranja razmerja sil in jih celo določale za povojni čas. Glavne gibalne sile političnega dogajanja v Sloveniji so se znašle v neizprosni logiki tudi teh zunanjih povezav.

Med slovenskimi predvojnimi strankami, ki so se znašle v vojnih razmerah, so glavne tri pripadale velikim strankarskim taborom, kakršni so se oblikovali že konec 19. stoletja – katoliškemu, liberalnemu in socialnodemokratskemu. V svojih programih so zastopale svoje posebne politične, socialne in gospodarske cilje, ki so bili v veliki meri nekompatibilni, vendar tudi v praktičnem delovanju strank ni bilo teženj po sodelovanju, npr. proti naraščajočim socialnim razlikam ali jugoslovanskemu centralizmu. Zato v medvojnem obdobju ne moremo govoriti o sodelovanju ali celo koalicijskih povezavah med slovenskimi strankami, razen da so take povezave nastajale ne glede na ideološke razlike in razlike v politični moči z večjimi strankami v širšem jugoslovanskem prostoru (zlasti s srbskimi, manj s hrvaškimi). Slovenska ljudska stranka, ki jo je ob podpori Cerkve podpiralo skoraj dve tretjini volivcev, je nastopala s kritiko komunizma in tudi liberalnega kapitalizma ter si prizadevala (tako kot katoliške stranke drugje po Evropi) za uveljavitev katoliških načel v socialnem in političnem življenju. Odkrito je podpirala tudi ideale stanovske države (kakršni so bili uveljavljeni v Avstriji po l. 1936). Proti njej je nastopala Slovenska liberalna stranka, ki je predstavljala ideale sekularno razmišljujočega meščanstva, se zavzemala za popolno ločitev Cerkve in države ter poudarjala koncept jugoslovanskega unitarizma.⁴ Socialni demokrati, ki so se zavzemali za delavske pravice, so se že l. 1920 razcepili – levo krilo je vstopilo v Socialistično delavsko stranko Jugoslavije (komunistov), ki se je na kongresu v Vukovarju l. 1920 preimenovala v Komunistično partijo Jugoslavije, prevzela leninistično-boljševiški program s ciljem revolucionarnega prevzema oblasti in sprejemala direktive Kominterne (z zakonom o zaščiti države je bila l. 1921 prepovedana). Njeno desno krilo, ki se je zavzemalo za demokracijo in zagovarjalo reformistični program, pa je l. 1921 vstopilo v Socialistično stranko Jugoslavije.

V predvojno strankarsko življenje je sicer močno posegla šestojanuarska diktatura, uvedena l. 1929, saj so bile stranke nekaj časa prepovedane, po l. 1931 pa so bile z oktroirano ustavo dovoljene samo stranke, ki so oblikovale vsedržavne liste. Slovenski liberalci so se l. 1933 združili v Jugoslovansko nacionalno stranko – JNS,⁵ SLS pa se je l. 1935 pridružila srbskim konservativnim radikalom in liberalcem v Jugoslovanski radikalni zajednici – JRZ.⁶ Pri tem je vsaka stranka v teh povezavah svojo udeležbo pri oblasti skušala izkoristiti tudi za obračun s političnimi tekmeci v domačem političnem prostoru. V času pred izbruhom vojne so se nasprotja med slovenskimi strankami še bolj zaostri – SLS je začela zagovarjati prilagoditev nemškemu novemu redu, naslednik dr. A. Korošca na vrhu stranke, F. Kulovec, pa se je l. 1941 zavzel za pristop Jugoslavije k trojnemu paktu. Liberalci so v tem prelomnem času ostajali trdni podporniki parlamentarne demokracije in naklonjeni Veliki Britaniji, JNS je 27.

4 Jurij Perovšek, *O demokraciji in jugoslovanstvu. Slovenski liberalizem v Kraljevini SHS/Jugoslaviji* (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2013), 56.

5 Ibid., 226.

6 Janko Prunk in Marjetka Rangus, *Sto let življenja slovenskih političnih strank – 1890–1990* (Ljubljana: Založba Fakultete za družbene vede, 2014), 174.

marca 1941 tudi vstopila v »pučistično« vlado generala D. Simovića. Ena najmanjših in najbolj radikalna je bila ilegalna KPS, ki se je v skladu s sklepi IV. konference KPJ oblikovala iz slovenskega dela KPJ in na ustanovnem kongresu l. 1937 na Čebinah sprejela ljudskofrontno usmerjen program.⁷ V njem je svoje sile dala na razpolago slovenskemu narodu in zagovarjala njegovo pravico do samoodločbe v obliki jugoslovanske federacije. Slovenski komunisti so sicer nekaj časa v skladu s politiko Kominterne skušali oblikovati ljudske fronte proti naraščajočemu fašizmu v Evropi, skupaj z disidenti iz nekaterih drugih strank, vendar ti poskusi niso bili uspešni.⁸ Po nemško-sovjetskem paktu, podpisanem 25. avgusta l. 1939, je KPS na 3. konferenci v Vinjah v skladu s stališčem Kominterne začela celo zagovarjati stališče, da sta za drugo svetovno vojno odgovorni imperialistični Anglija in Francija. Na 5. državni konferenci KPJ oktobra 1940 v Zagrebu je E. Kardelj celo izjavil, da bodo šli komunisti v oborožen boj proti okupatorju, samo če bodo imeli možnost za revolucijo.⁹ Vse te razlike in nasprotja so nakazovali, kakšne strategije ohranjanja ali pridobivanja moči bodo posamezne stranke oblikovale oz. katere cilje bodo zasledovale v času okupacije.

Napad na Jugoslavijo in na Slovenijo kot njen del 6. aprila 1941 so slovenske politične stranke doživele povsem sprte, vendar so zastopniki legalnih političnih strank ustanovili Narodni svet, ki naj bi prebivalce zastopal pred okupatorji, a je ta zaradi nepriznavanja na strani okupatorjev hitro nehal delovati. Sodelovanje KPS so zavrnil, češ da ni legalna stranka, ta pa je obnovila stike z nekdanjimi zavezniki v Ljudski fronti.¹⁰

Vodstva predvojnih vodilnih strankarskih taborov so se po okupaciji jugoslovanskega dela slovenskega ozemlja od treh držav pretežno defetistično odločala za taktiko čakanja in prilagajanja ali pa so – kljub svojim lastnim, pred vojno sprejetim zavezam – dajala izjave lojalnosti novi oblasti, ki je razveljavila prejšnji pravni red (klerikalna SLS in liberalna stranka sta priključitev Ljubljanske pokrajine Italiji, ki je bila v nasprotju z mednarodnim pravnim redom, celo pozdravili, kar je vzbudilo začudenje med zahodnimi zavezniki). Sprejemala so tudi upravno in gospodarsko sodelovanje z okupatorjem, ki je bilo z vidika potrebe po preživetju posameznikov in njihovih družin sicer razumljivo,¹¹ vendar je to sodelovanje hitro dobivalo značilnosti kolaboracije (članstvo v *Consulti*, ki jo je ustanovila italijanska okupacijska oblast). Medtem je ilegalna, maloštevilna, a dobro organizirana KPS sprejela povsem drugačno strategijo. Takoj po okupaciji Slovenije je 26. aprila v Ljubljani skupaj z nekaterimi skupinami v skladu s politiko Kominterne ustanovila Protiimperialistično fronto. Po napadu Nemčije na Sovjetsko zvezo 22. junija 1941 je bila preimenovana v Osvobodilno fronto slovenskega naroda – OF,¹² ki je začela agitacijo za oborožen odpor proti okupatorjem.

7 *Statut Zveze komunistov Slovenije* (Ljubljana: ČZDO Komunist, 1979), 66.

8 Prunk in Rangus, *Sto let življenja*, 181.

9 Bojan Godeša, *Slovensko nacionalno vprašanje med drugo svetovno vojno* (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2006), 33.

10 Peter Vodopivec, *Od Pohlinove slovnice do samostojne države* (Ljubljana: Založba Modrijan, 2006), 266.

11 Gregor Kranjc, *Hoja s hudičem* (Ljubljana: Založba Ciceron, 2014), 306.

12 Godeša, *Slovensko nacionalno vprašanje*, 18, 19.

V OF so na povabilo KPS pristopile nekatere manjše pa tudi večje politične skupine oz. »disidentske skupine bivših političnih strank«,¹³ kot so bili krščanski socialisti, demokratično krilo Sokola in kulturniki, niso pa bile objavljene stranke, ki so bile v predvojnem času politični in ideološki konkurenti in so malo prej zavrnilo sodelovanje KPS v Narodnem odboru. Prav tako ni bil povabljen primorski TIGR kot ena prvih protifašističnih organizacij v Evropi, kar bi dalo OF vseslovenski značaj. Kljub takšni omejeni sestavi je OF bila oblika protokoalicije v vojnih razmerah, ki bi lahko temeljila na enakopravnosti in medsebojnem spoštovanju partnerjev pri doseganju skupnih ciljev narodne osvoboditve, kakršne v času druge svetovne vojne poznamo tudi v nekaterih drugih zasedenih evropskih državah. Italijanska KPI je bila dejansko v koaliciji z drugimi protifašističnimi strankami, od katerih je po kapitulaciji Italije l. 1943 vsaka imela tudi svoje oborožene oddelke.¹⁴

Vendar je bila OF hkrati tudi taktično vojno-politično zavezništvo, v katerem je KPS zasledovala svoje posebne cilje ne glede na druge člane, ki so imeli svoje predstave o OF kot koaliciji, ki se ravna po demokratičnih pravilih. KPS je imela kot iniciator med ustanovnimi člani nedvomno vodilno vlogo in je določala tudi pogoje sodelovanja. Odločala je tudi o morebitnem vstopu ali izstopu drugih skupin – skupina »Stara pravda« Č. Nagodeta je bila na začetku l. 1942 izključena iz OF zaradi svojega odnosa do generala Mihajlovića,¹⁵ verjetno pa tudi zaradi strahu KPS pred izgubo nadzora. Eden od razlogov za to dominantno vlogo je morda bil, da je bila KPS kot del KPJ vendarle stranka (čeprav ilegalna), ostalim skupinam, ki so morda to poskušale, pred vojno ni uspelo postati stranke. Neenakopravnost ustanovnih skupin – članic znotraj OF – se je najbolj jasno pokazala takrat, ko so komunisti za hrbtom svojih partnerjev avgusta 1941 ustanovili Varnostno-obveščevalno službo – VOS, nad katero so imeli izključen nadzor in ki je delovala po njihovih navodilih.¹⁶ O tem nekaj časa niso obvestili drugih skupin, sestavi vodstva in članstva VOS pa sta ostali prikriti. VOS je izvajala likvidacije nasprotnikov in tudi ljudi, ki so zastopali le drugačen način boja proti okupatorju, kar je pravno in moralno nevzdržno.¹⁷ Samovoljno obračunavanje z nasprotniki je konec leta 1941 in na začetku 1942 povzročilo resna razhajanja med pristaši OF.¹⁸ Z VOS se povezuje tudi nerazumno nasilje na osvobojenih ozemljih l. 1942, povezano s t. i. drugo fazo revolucije konec l. 1942, ki je odvrnilo številne ljudi in OF, ki je postajala vsenarodno gibanje, povzročilo veliko škodo. V imenu antikomunizma se je začel boj proti OF in partizanskemu gibanju, ki je dobil značilnosti državljanske vojne.¹⁹

13 France Bučar, *Usodne odločitve* (Ljubljana: Časopis za kritiko znanosti), 62.

14 Bogdan C. Novak, »Trst: Osvobodilna fronta 1941–1943,« v: *Slovenski upor 1941. Osvobodilna fronta slovenskega naroda pred pol stoletja. Zbornik referatov na znanstvenem posvetu v dneih 23. in 24. maja 1991 v Ljubljani*, ur. Ferdo Gestrin, Bogo Grafenauer in Janko Pleterški (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1991), 283.

15 Godeša, *Slovensko nacionalno vprašanje*, 60.

16 Ljuba Dornik - Šubelj, *OZNA in prevzem oblasti 1944–46* (Ljubljana: Založba Modrijan, 2013), 12.

17 Bučar, *Usodne odločitve*, 63.

18 Vodopivec, *Od Pohlinoe slovnice*, 278.

19 Božo Repe, *S puško in knjigo* (Ljubljana: Mladinska knjiga, 2015), 84.

Ne glede na svojo omejeno pluralno sestavo in notranja razmerja moči je OF z učinkovitim delovanjem prevzemala vodilno vlogo v legitimnem odporu proti okupatorjem, zlasti po tem, ko so vodstva t. i. meščanskih strank, ki niso tvegale odpora, začela aktivno politično sodelovanje z okupatorjem, to pa je preraščalo v vojaško (ustanovitev MVAC). Ko se je Vrhovni plenum OF 16. septembra 1941 konstituiral v Slovenski narodni osvobodilni odbor – SNOO, je bil sprejet sklep, da OF v času boja zoper okupatorje edina predstavlja slovenski narod in da je vsako organiziranje izven OF škodljivo.²⁰ Hkrati je sprejel tudi *Odlok o zaščiti slovenskega naroda*, ki je uvedel revolucionarno sodstvo brez upoštevanja načel pravne države, kar je omogočilo kaznovanje domnevnih izdajalcev ali nasprotnikov brez možnosti zagovora in pritožbe. Sprejet je bil še sklep, da so slovenske partizanske čete pod skupnim poveljstvom partizanske vojske Jugoslavije (kar je pomenilo pod poveljstvom generalnega sekretarja KPJ Josipa Broza - Tita). Na svojem drugem zasedanju 1. novembra 1941 je SNOO sprejel temeljne točke OF, ki bi jih lahko razumeli kot pravi program oz. sporazum o skupnih ciljih vseh partnerskih skupin. Te točke so izrecno določale, da je treba začeti z oboroženim odporom (prva), da bo OF po osvoboditvi prevzela oblast kot celota (sedma) in tudi da bo OF potem postavila dosledno ljudsko demokracijo (deveta) oz. da se bodo vse politične in socialne spremembe izvršile na demokratičen način. Hkrati so izražale privrženost ideji Zedinjene Slovenije, jugoslovanstvu in celo povezanosti slovanskih narodov pod vodstvom velikega ruskega naroda. Ta deklarativni program je sicer poudarjal medsebojno lojalnost vseh skupin v OF, ki obdržijo svoje posebnosti in identiteto, a je na drugi strani dejansko omogočal monopolizacijo odpora najmočnejši stranki. Napoved vzpostavitve ljudske demokracije, ki se razlikuje od parlamentarne, je bila dejansko izraz partikularnega interesa vodilne stranke.

Svoj prvotni pluralni in koalicijski značaj je OF izgubila s t. i. *Dolomitsko izjavo* 28. februarja 1943, ki je pravzaprav nov sporazum o razmerju med skupinami, napisan v leninistično-boljševiškem duhu.²¹ Predstavniki ostalih skupin so se namreč morali podrediti KPS in odpovedati svojemu avtonomnemu političnemu organiziranju oz. »utopiti svoje posebne identitete v revolucionarnem projektu KPS«, kot je zapisala Spomenka Hribar. S to izjavo naj bi »učenci ruskih boljševikov z boljševiško vztrajnostjo in stalinsko nepopustljivostjo vzpostavili absolutno avtoriteto partije«.²² S tem je bilo preprečeno, da bi se OF tudi kdaj kasneje lahko spremenila v normalno strankarsko koalicijo, pokopane pa so bile tudi možnosti kasnejšega normalnega demokratičnega političnega življenja na Slovenskem. Enostrankarski totalitarizem je bil povsem nesprejemljiv za slovenske razmere, še bolj neopravičljiv pa je bil prav zaradi zmage antifašistične koalicije, katere del so bile slovenske partizanske sile. Tega se je kasneje zavedela tudi Stranka demokratične prenove (SDP) kot formalnopravna naslednica Komunistične partije oz. Zveze komunistov, ki je l. 1992 politično ocenila *Dolomitsko izjavo* in njene posledice. V posebni izjavi je ugotovila, da je podrejanje

20 Tamara Griesser - Pečar, *Začetek državljanske vojne* (Ljubljana: Institut Karantanja in Institut NR, 2015), 132.

21 Prunk in Rangus, *Sto let življenja*, 206.

22 Spomenka Hribar, *Dolomitska izjava* (Ljubljana: Nova Revija, 1991), 129.

partnerjev znotraj OF povzročilo, da je iz množičnega odporniškega gibanja nastala totalitarna komunistična oblast.²³

Dolomitsko izjavo je mogoče razumeti na eni strani predvsem z vidika strategije dominantne revolucionarne (»levje«) stranke, da si pridobi čim več zaslug in moči za povojni prevzem oblasti. KPS je v skladu s strategijo KPJ že med vojno načrtovala več »faz« revolucije, po zgledu ruske boljševiške stranke, ki je l. 1917 prevzela oblast v Rusiji, v januarju 1918 pa razgnala prvi demokratično izvoljeni ruski parlament. Pri tem je uporabljala različne taktike pridobivanja zaveznikov, ki lahko postanejo odvečni v situaciji, ko komunisti presodijo, da jih nihče več ne more ogroziti. Seveda je razloge za *Dolomitsko izjavo* mogoče iskati tudi v zunanjem kontekstu – v neobstoju primerljive pluralno sestavljene odporniške strukture v drugih delih Jugoslavije in še bolj v popolnem nerazumevanju slovenskih razmer v kominternsko nastrojenem jugoslovanskem partijskem vodstvu pa tudi v napačnem predvidevanju, da lahko pride do izkrcaja zahodnih zaveznikov, kar bi utegnilo spremeniti politično in vojaško razmerje.²⁴ Takšna revolucionarna strategija osvajanja oblasti z vsemi sredstvi je bila v nasprotju s civilizacijskimi standardi in metodami demokratičnega političnega delovanja,²⁵ še posebej če upoštevamo dejanski kontekst vojne, ki je zahteval čim večje sodelovanje ali pa vsaj preprečevanje vsega, kar bi vodilo v medsebojne spopade oz. državljansko vojno.

S to izjavo pa se pomen OF oz. njenega partizanskega gibanja kljub razraščanju državljanske vojne vendarle ni zmanjšal, saj so se na drugi strani v njenem okviru začeli oblikovati povsem novi slovenski oblastni organi kot organi nove ljudske oblasti, ki je nastajala na področju celotne Jugoslavije. Pri tem je bila zamišljena tudi povsem nova federativna povezava nacionalnih republik. V začetku oktobra 1943 je bil na osvobojenem ozemlju sklican kočevski zbor kot nekakšen slovenski predparlament, ki je predstavljal tisti del Slovencev, ki so bili organizirani v OF, in izvolil 120-članski Slovenski narodnoosvobodilni odbor – SNOO. Njegov pomen je prav zaradi notranjih in zunanjih dejavnikov ter okoliščin izjemno velik, saj je sprejel nekaj pomembnih sklepov za vzpostavitev slovenske državnosti, kot npr. sklep o razglasitvi slovenske suverenosti in o vstopu Slovenije skupaj s Primorsko v novo, federativno Jugoslavijo. Izvolil je tudi delegacijo, ki je predstavljala Slovence na 2. zasedanju AVNOJ v Jajcu 29. novembra 1943 in zastopala stališče, da mora biti nova Jugoslavija utemeljena na pravici narodov do samoodločbe in odcepitve, AVNOJ pa se je razglasil za najvišje zakonodajno telo nove federativne države in ustanovil svojo vlado. SNOO se je nato 20. februarja 1944 sestal v Črnomlju in se preimenoval v Slovenski narodnoosvobodilni svet ter razglasil za najvišje slovensko predstavniško in zakonodajno telo, njegovo predsedstvo pa je imelo vlogo »partizanske vlade«.²⁶ Politično življenje na področju

23 Skupna izjava Stranke demokratične prenovе (SDP) in Slovenskih krščanskih socialistov (SKS). Za SDP so jo podpisali dr. C. Ribičič, M. Potrč, P. Bekeš in F. Pivec. – *Delo*, 29. 2. 1992.

24 Repe, *S puško in knjigo*, 77.

25 Janko Prunk, »Srečanje s socialistično preteklostjo v Sloveniji,« v: *O vzponu komunizma na Slovenskem*, ur. Lovro Šturm (Ljubljana: Založba Karantanija, 2015), 27.

26 Vodopivec, *Od Pohlinove slovnice*, 296.

celotne Jugoslavije, vključno s Slovenijo, je tako dobilo povsem nov ustavnopravni okvir, v katerem so dejansko oblast sicer utrjevali komunisti, ne glede na svoje politične zaveznike v OF ali ostale stranke, ki so bile izven OF. Ključno mesto v tem sistemu je imela politična policija – po ukinitvi VOS je v maju 1944 nastala OZNA, ki je bila neposredno podrejena jugoslovanskemu političnemu vodstvu.²⁷ KPJ je bila v drugih delih Jugoslavije dejansko edina politična sila, ki je vodila odporiško oz. partizansko gibanje proti okupatorju in hkrati proti nacionalističnim silam oz. silam, ki so hotele ohraniti predvojno ureditev. Na to dogajanje slovenski »protirevolucionarni« tabor, ki je medtem sprejel aktivno sodelovanje z okupatorjem v boju proti partizanskim silam in naj bi se po navodilih iz Londona že l. 1944 moral sporazumeti z OF, ni imel nikakršnega vpliva. Partizansko vojsko so medtem tudi zahodni zavezniki priznali kot vojsko, ki je na strani zavezniških sil.

Na ozemlju Slovenije je sicer med vojno prihajalo tudi do povezovanja predvojnih legalnih strank, ki je imelo koalicijske značilnosti. Na začetku okupacije so se vse legalne stranke povezale v Narodni svet, ki si je neuspešno prizadeval, da bi ohranil ozemeljsko celovitost Slovenije. T. i. nekomunistične stranke, ki so skrivaj in v omejenem obsegu še vedno delovale in nasprotovale taktiki oboroženega odpora, njegovi monopolizaciji v okviru OF in še posebej vlogi komunistov v njem, so nato aprila 1942 kot protiutež OF ustanovile Slovensko zavezo – med člani so bile poleg SLS in liberalcev tudi stranke in skupine, ki so zbežale od OF oz. KPS.²⁸ Vendar je Slovenska zaveza zaradi nesoglasij glede načina odpora in možnosti vse nasilnejših protiukrepov italijanske okupatorske vojske razpadla po letu dni.²⁹ Nekomunistične stranke (SLS, liberalci in socialisti) so se potem v oktobru l. 1944 povezale v Narodni odbor – NO, ki se je proglasil za začasno narodno predstavništvo države Slovenije. Ta je šel v svojih programskih točkah veliko dlje in napovedal zedinjeno Slovenijo ter pridružitve federativni Jugoslaviji, vendar pod srbsko dinastijo Karađorđevićev, hkrati pa tudi prenovo socialnega in gospodarskega reda.³⁰ Vendar bi tudi te *ad hoc* politične povezave, ki so bile dejansko poskus taktiziranja, če bi se ustvarile možnosti za sodelovanje pri vzpostavljanju povojne oblasti ob pomoči zahodnih zaveznikov, težko opredelili kot koalicije. Vodstva predvojnih legalnih strank, ki so se v državljanski vojni odločila sodelovati z okupatorjem (kar je bilo tudi v nasprotju s Kazenskim zakonikom predvojne Jugoslavije), niso več razpolagala z ustrežno legitimnostjo, NO pa ni razpolagal z dejanskimi silami, ki bi mu zagotovile prevzem oblasti ob koncu vojne – zasedanje parlamenta, ki je bilo sklicano 3. maja 1945 v Ljubljani, tudi ni imelo širše legitimnosti, saj je ta predstavljal predvsem prebivalce Ljubljane, domobranske sile pa so se z nemško vojsko umikale na Koroško.

Komunisti, ki so medtem že povsem obvladovali OF, so se že spomladi 1944 začeli pripravljati na končni prevzem oblasti oz. vzpostavitev novega povojnega političnega reda, ki naj bi preprečil povratek večstrankarstva ter možnost kakršnekoli

27 Dornik - Šubelj, *OZNA*, 27.

28 Kranjc, *Hoja s hudičem*, 150.

29 Perovšek, *O demokraciji in jugoslovanstvu*, 253.

30 Prunk in Rangus, *Sto let življenja*, 214.

opozicije.³¹ Oblast je ob koncu vojne v imenu OF dejansko prevzela KPS, ki je začela nemudoma uresničevati svoj program za vzpostavitev ljudske demokracije ne glede na temeljne točke OF, ki so določale, da se bodo vprašanja, ki presegajo okvir narodne osvoboditve, po osvoboditvi reševala na dosledno demokratičen način ter da bomo ohranili slovensko narodno vojsko. Nekaj možnosti za ponovno politično pluralizacijo na področju celotne Jugoslavije sta sicer ustvarjala pritisk zahodnih zaveznikov in 1. novembra 1944 sklenjen sporazum med kraljevo londonsko vlado in t. i. »avnojsko« vlado (sporazum Tito-Šubašić), ki bi lahko predstavljal neko obliko koalicije med meščanskimi strankami v eksilu in odporniškimi komunisti. Sporazum je omogočal večstrankarstvo, kar so izkoristile samo nekatere stranke v Srbiji, na Hrvaškem in v Črni gori.³² V skladu z njim se je 371-članskemu Avnoju, ki se je l. 1945 na svojem tretjem zasedanju v Beogradu konstituiral kot začasna narodna skupščina, pridružilo 124 predvojnih poslancev različnih strank, ki med vojno niso sodelovale z okupatorjem ali nasprotovale partizanskemu boju, in so predstavljali opozicijo (od 28 predvojnih slovenskih poslancev so se vključili le trije). Opozicija, ki je nasprotovala hitremu spreminjanju pravil demokratičnega življenja, ni mogla preprečiti, da začasna skupščina ne bi sprejela vrste zakonov, ki so v temelju spreminjali družbeno, gospodarsko in upravno ureditev države. Sprejet je bil tudi zakon o svobodi združevanja, ki je omogočal politično organiziranje, vendar se komunisti niso formalno registrirali kot politična stranka in so delovali iz ozadja.³³ V praksi so bili poskusi oživljanja predvojnih strank, ki bi vnašali elemente političnega tekmovanja in koalicijskega povezovanja, onemogočeni z različnimi administrativnimi ovirami in vmešavanjem v sestavo in delo volilnih odborov.³⁴ Združena opozicija je zato 20. septembra 1945 dala izjavo, da v takih razmerah 11. novembra 1945 ne bo nastopila na volitvah v ustavodajno skupščino, ker nima enakopravnih možnosti za sodelovanje oz. ni mogla oblikovati svojih list. Opozicijske stranke, ki so se tako dejansko same izključile, so nato hitro izginjale s političnega prizorišča, oktobra 1945 je iz vlade izstopil tudi I. Šubašić. Na volitvah 11. novembra 1945 je nastopila samo lista Ljudske fronte, v katero se je vključila tudi slovenska OF, opozicija pa se sploh ni skušala organizirati (nasprotniki nove ureditve so sicer lahko volili s kroglico, ki so jo spustili v skrinjico brez liste). Na ravni cele Jugoslavije je lista Ljudske fronte tako dobila 90 odstotkov glasov. V Sloveniji je od 63 odstotkov volivcev, ki so imeli volilno pravico, svoj glas oddalo 81 odstotkov volivcev ali komaj nekaj nad polovico. Novoizvoljena ustavodajna skupščina je 29. novembra 1945 ukinila monarhijo in dotedanjo Demokratično federativno Jugoslavijo (DFJ) preimenovala v Federativno ljudsko republiko Jugoslavijo (FLRJ), ki so jo z zadržki do komunističnega režima z zamudo priznale tudi zahodne države.

Možnosti večstrankarstva in povezovanja strank v koalicije so bile sicer formalno omogočene tudi z novo jugoslovansko ustavo iz l. 1946, ki je bila sicer oblikovana

31 Jera Vodušek - Starič, *Prevzem oblasti 1944–1946* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992), 210.

32 Ibid., 164.

33 Vodopivec, *Od Pohlinove slovnice*, 313.

34 Vojislav Koščunica in Kosta Čavoški, *Stranački pluralizam ili monizam* (Beograd: Institut društvenih nauka, 1983), 89.

po zgledu na sovjetsko (»stalinsko«) ustavo iz l. 1936. Ta je uveljavila načelo enotnosti oblasti ter omogočila koncentracijo oblasti v rokah izvršilnih organov, spojenih z organi KPJ.³⁵ Uvedla je tudi moderno republikansko ureditev in ločitev cerkve od države ter določala vrsto temeljnih demokratičnih pravic, med drugim tudi svobodo oblikovanja strank in žensko volilno pravico. Podobne formulacije je prevzela tudi prva slovenska ustava, sprejeta 1. februarja 1947. Slovenska ustava iz l. 1947 je med pravicami formalno opredelila tudi svobodo tiska, govora in združevanja, pri čemer pa te pravice ni bilo mogoče uporabiti za rušenje ustavne ureditve, medtem ko ni vsebovala nobenih določb o mestu Komunistične partije. Ta je še naprej z vsemi sredstvi odpravljala možnosti političnega pluralizma, v Sloveniji med drugim z odmevnimi sodnimi procesi proti domnevnim nasprotnikom ali mogočim političnim konkurentom. V letih 1946–1948 je bilo več sodnih procesov, na katerih je obračunala z lastnimi pristaši in ljudmi, ki so skušali uporabiti ustavno deklarirane pravice po samostojnem političnem organiziranju. Za usodo političnega pluralizma in morebitnega koalicijskega povezovanja na Slovenskem je bil gotovo najbolj usoden kazenski proces proti Črtomirju Nagodetu l. 1947, ki je pomenil brutalen obračun s predvojno nekomunistično inteligenco in potencialno opozicijo. Na njem so obsodili vrsto slovenskih izobražencev, liberalcev, predvojnih podjetnikov in univerzitetnih profesorjev, med katerimi sta bila tudi ugledni profesor pravne fakultete in begunec izpod fašizma Boris Furlan ter Ljubo Sirc, ki so se zavzemali za večstrankarsko demokracijo. Obtožnica jim je očitala, da so se povezali z »izdajalskimi« politiki v Zagrebu in Beogradu, delali za zahodne obveščevalne službe in pripravljali oboroženo vstajo zoper FLRJ.³⁶ Čeprav so dokazovali, da je šlo za legalno opozicijsko delovanje na osnovi sporazuma Tito-Šubašić in nove ustave, jim je sodišče izreklo izredno hude kazni – trije obtoženi so bili obsojeni na smrt, sodbo nad Nagodetom so izvršili.³⁷ Med odmevnimi procesi je bil tudi t. i. »dachavski« proces l. 1948 proti vrsti predvojnih komunistov in pristašem OF, ki je bil neke vrste obračun z notranjo partijsko opozicijo po sovjetskem zgledu. Obtoženi so bili, da so gestapovski vohuni, agenti imperialističnih držav, sodelavci sovražnikov ljudstva, saboterji itd. Enajst jih je bilo obsojenih na smrt.

Kljub temu da je KPS vedno bolj in vse nasilneje uveljavljala politični monizem, se je predstava o pluralnosti OF oz. njeni koalicijski naravi sicer še vedno obdržala. T. i. plebejski del OF je naivno pričakoval, da bo prišlo tudi do formalne obnove pluralnosti OF in da bodo na prvih povojnih volitvah lahko sodelovali vsi štirje soustanovitelji, kar bi omogočilo politično pluralno sestavo slovenske (in tudi jugoslovanske) ustavodajne skupščine in tudi samosvoj razvoj Slovenije znotraj federativne države.³⁸ Vendar se to ni uresničilo – partijska elita je vsako ogrožanje svoje monopolne oblasti preganjala in zatrla. Podobna zamisel o koalicijski prenovi takratne SZDL (v katero se je povezovalo vseh pet takratnih »družbenopolitičnih organizacij«, vključno z ZKS)

35 Ciril Ribičič, *Razvoj skupščinskega sistema v SFRJ* (Ljubljana: Pravna fakulteta, 1978), 59.

36 Ljubo Sirc, *Between Hitler and Tito. Nazi Occupation and Communist Oppression* (London: A. Deutsch, 1989), 95.

37 Mateja Jeraj in Jelka Melik, *Kazenski proces proti obtoženim v skupini Črtomirja Nagodeta* (Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2015), 157.

38 Zdenko Roter, *Iztreznjenje* (Ljubljana: Naši razgledi, 1990), 123.

se je pojavila šele l. 1968 v obdobju slovenskega partijskega liberalizma, ki je trajalo do l. 1972. Čeprav volitve v slovensko skupščino l. 1969 niso bile večstrankarske, se je za isto mesto prvič potegovalo več različnih kandidatov, kar je okrepilo vlogo republiškega zbora. V njem se je oblikovala skupina kritičnih poslancev, ki so posegali v zakonodajno delo in se – med drugim – uprli načinu kandidiranja v zvezno predsedstvo (akcija 25 poslancev). Ker so s tem ogrozili vladajočo politično elito, ki je svojo vlogo še vedno pojmovala v boljševiškem duhu, je prišlo do ostrega političnega obračuna z nosilci liberalnih idej in njihove odstranitve iz političnega življenja.³⁹ Leta 1974 je nato (po dveh predhodnih) prišlo do povsem nove ustave – jugoslovanske oz. republiške slovenske, ki je povsem odpravila možnost političnega pluralizma oz. ga nadomestila s »pluralizmom samoupravnih interesov«. Posebnost te ustave je bila sicer v ponovnem poudarku na primarni suverenosti republik.

Koalicijsko povezovanje v Sloveniji konec 80. in na začetku 90. let

---

Končen propad odrešenjskega boljševiškega koncepta ljudske oz. razredne demokracije in centralizacije oblasti v rokah revolucionarne politične elite, kakršen se je uveljavil v povojni Jugoslaviji po sovjetskem zgledu, se je zgodil šele v obdobju vsesplošne krize v vseh državah socialističnega bloka konec 80. let dvajsetega stoletja.⁴⁰ Hkrati se je pokazalo, da sodobne demokratične vladavine ni mogoče vzpostaviti brez strank.⁴¹ Koncept politične pluralnosti in demokratičnega koalicijskega povezovanja se je v Sloveniji ponovno uveljavil s pojavom novih gibanj in zametkov strank. Medtem ko je KPS nekaj časa še vztrajala pri nestranskem pluralizmu in iskala način sestopa z oblasti, med drugim z amandmaji k ustavi iz l. 1974, sprejetimi 27. septembra 1989, ki so ponovno vzpostavili pravico do političnega združevanja, so se nove slovenske opozicijske stranke (SKD, SDZ, SDZS in SKZ) 4. decembra 1989 združile v prvo moderno slovensko demokratično koalicijo Demos. Ta je 19. decembra 1989 predstavila svoj program, katerega temeljne točke so bile parlamentarna demokracija in osamosvojitve Slovenije. Vseboval je vse bistvene elemente modernih koalicijskih programov oz. pogodb in onemogočal, da bi posamezna vodilna ali nosilna stranka koalicije prevladovala nad partnerskimi strankami ali prevzemala zasluge cele koalicije. Z njim je tudi zmagala na prvih demokratičnih volitvah spomladi l. 1990 (Demosu so se pridružili tudi Zeleni) ter postavila prvo demokratično koalicijsko vlado. V tem času so se modernizirale in prenovile tudi prejšnje družbenopolitične organizacije ter se preoblikovale v običajne politične stranke (ZKS-SDP, Socialisti in ZSMS-Liberalna stranka).

Koalicija Demos je že novembra 1990 sprejela tudi sklep o plebiscitu o osamosvojitvi

---

³⁹ Peter Jambreč, *Ustavna demokracija* (Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1992), 38.

⁴⁰ Drago Zajc, *Razvoj parlamentarizma* (Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2004), 79.

⁴¹ Danica Fink - Hafner, *Politične stranke* (Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2001), 17.

Slovenije, ki med ostalimi strankami najprej ni dobil podpore, vendar je bil slab mesec zatem dosežen dogovor vseh strank o razpisu plebiscita, ki ga je podpisalo enajst strank, kar si lahko razlagamo kot uresničitev doslej najširšega političnega soglasja na Slovenskem. Potem ko so 203 delegati Skupščine RS 6. decembra potrdili zakon o plebiscitu, je bil ta izveden 23. decembra istega leta. Z osamosvojitvijo Slovenije so se prenehali tudi politični vplivi širšega jugoslovanskega prostora, v katerega smo bili vključeni več kot 70 let. Za vse nadaljnje politično življenje v samostojni Sloveniji je značilno svobodno politično organiziranje, tekmovanje in tudi koalicijsko povezovanje strank, ki so v razmerah slovenske tranzicije razvile različne sposobnosti tekmovanja in koalicijskega povezovanja.⁴² Sodelovanje različnih, bolj ali manj sorodnih strank pri oblikovanju vlad na podlagi skupnih programov, zapisanih v koalicijskih sporazumih, zagotavlja tudi nova slovenska ustava iz l. 1991.⁴³ Koalicijski sporazumi, sklenjeni med slovenskimi strankami od l. 1992, temeljijo na predpostavkah medsebojnega spoštovanja in sodelovanja za doseganje skupnih ciljev, dogovorjenem programu, določenih postopkih usklajevanja stališč in sprejemanja odločitev ter opredeljenem načinu vodenja.⁴⁴ Ustrezajo standardom demokratičnega povezovanja in sodelovanja strank, kakršni so uveljavljeni v državah z daljšo strankarsko in parlamentarno tradicijo,⁴⁵ in so hkrati primerljivi z načini oblikovanja koalicij v srednji Evropi.⁴⁶ Možnosti oblikovanja koalicij kot novih »levjih združb« so s tem onemogočene, še posebej tudi zaradi demokratičnega okolja Evrope.

42 Drago Zajc, Simona Kustec Lipicer in Samo Kropivnik, *Od volilnih programov do koalicijskih sporazumov* (Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2012), 87.

43 Po volitvah v Državni zbor RS konec l. 1993 se je na začetku l. 2003 na podlagi sporazuma o sodelovanju strank LDS, ZLSD, SKD in SDSS oblikovala prva mešana koalicija. Po drugih volitvah l. 1996 je bil 6. 1. 1997 podpisan sporazum o sodelovanju med LDS in DeSUS, dne 17. 2. 1997 pa še sporazum med ideološko precej različnima strankama LDS in SLS. Povsem nova desnosredinska koalicija »Slovenija« je nato nastala v Državnem zboru 15. 4. 2000 na podlagi sporazuma med SKD + SLS in SDS, koalicijska vlada pa je razpadla že pred naslednjimi volitvami. Po tretjih volitvah so predsedniki LDS, ZLSD, SLS + SKD in DeSUS dne 15. 11. 2000 podpisali koalicijski sporazum o sodelovanju v Vladi RS. LDS je sklenila tudi poseben dogovor s Stranko mladih Slovenije (SMS). Po četrth volitvah je bil 23. 11. 2004 podpisan koalicijski sporazum med strankami SDS, NSi in SLS ter oblikovana prva vsebinsko skladna desnosredinska koalicija.

Po petih volitvah v Državni zbor, ki so bile na začetku gospodarske krize, je bil 6. 11. 2008 sklenjen koalicijski sporazum o delovanju v Vladi RS med levosredinskimi strankami SD, Zares, DeSUS in LDS. Koalicija je zaradi slabega vodenja in neučinkovitosti začela razpadati, po neizglasovani zaupnici je bil Državni zbor razpuščen. Po prvih predčasnih volitvah je bila 25. 1. 2012 s koalicijskim sporazumom »Pogodba za Slovenijo« ponovno oblikovana desnosredinska koalicija SDS, SLS, NSi, DLGV in dodatne DeSUS. Vlada je bila zamenjana s konstruktivno nezaupnico, s katero je bila za novo predsednico vlade izvoljena A. Bratovšek, novo večinsko levosredinsko koalicijo je vodila Pozitivna Slovenija, ki je zaradi nasprotij med partnerskimi strankami in konfliktov znotraj nje po letu dni začela razpadati. Na začetku poletja 2014 so bile druge predčasne volitve, po katerih je bila oblikovana nova tričlanska levosredinska vlada, sestavljena iz Stranke modernega centra (SMC), Socialnih demokratov (SD) in DeSUS.

44 Kaare Stroem in Wolfgang Mueller, »Koalicijsko vladanje v parlamentarnih demokracijah,« v: *Parlamentarno vodenje*, ur. Janez Pezelj in Drago Zajc (Ljubljana: Državni zbor RS, 1999), 188.

45 Paul Warwick, »Coalition Policy in Parliamentary Democracies,« *Comparative Political Studies* 34 (2003): 117.

46 Drago Zajc, *Oblikovanje koalicij v Srednji Evropi* (Ljubljana: Založba Fakultete za družbene vede, 2009), 165.

Sklep – strankarsko tekmovanje in koalicijsko povezovanje kot indikator moderne političnosti

Če ocenjujemo strankarsko dogajanje in povezovanje na Slovenskem v daljšem času od konca prve svetovne vojne, prek vojnega in povojnega obdobja do razpada socialističnih sistemov v srednji in vzhodni Evropi na koncu 80. let preteklega stoletja, lahko vidimo, da so imela na oblikovanje strank in strankarskih koalicij velik vpliv globoka družbena nasprotja (*cleavages*), ki se vlečejo iz druge polovice 19. stoletja. Pomembno vlogo je sicer imelo tudi pomanjkanje demokratične politične tradicije med Slovenci pa tudi nazorsko-politična razcepljenost slovenskega meščanstva, ki pogosto ni znalo opredeliti temeljnih skupnih narodnih interesov, kar je eden ključnih kazalcev nerazvitosti političnega življenja.⁴⁷ Velika ideološka izključevalnost in tekmovalnost, ki sta bili značilni za vse tri politične tabore, sta se ob izbruhu druge svetovne vojne in v razmerah okupacije še povečali in vplivali na oblikovanje povsem različnih strategij strank za ohranitev ali povečanje moči – od aktivnega odpora do sodelovanja z okupatorjem. Z oblikovanjem OF na iniciativo ilegalne KPS je na Slovenskem nastal povsem nov tip strankarske povezave – čeprav ozko sestavljena, ima OF značaj odporniškega združenja. Vendar je bila OF hkrati taktično politično zavezništvo, saj je KPS kot »levji stranki« uspelo monopolizirati celoten odpor na Slovenskem (tudi izven predvojnih meja) in ga izkoristiti za povojni prevzem oblasti. Čeprav povezovanje političnih skupin in strank v vojnih razmerah težko ocenjujemo s kriteriji, ki so bili uveljavljeni v urejenih demokratičnih državah, ki jih niso ogrožali zunanji sovražniki, je gotovo, da so OF manjkali nekateri bistveni znaki notranje demokratičnosti, ki zagotavlja enakopravnost, medsebojno zaupanje in sodelovanje pri sprejemanju pomembnih odločitev. Stališče, da OF ni bila prava koalicija, je prevladalo že v povojnem času – zgodovinar M. Mikuž je npr. zastopal mnenje, da OF »v nobenem primeru ne moremo primerjati s politično koalicijo v buržoaznem političnem življenju, za katero je bistveno, da se nekatere stranke za nekaj časa in za določeno akcijo združijo, pri tem pa si natančno razdelijo funkcije in oblast«. ⁴⁸ Tudi po mnenju pravnika M. Šnuderla naj bi OF že ob svoji ustanovitvi imela samo na zunaj znake koalicije, ustanovne članice pa naj ne bi nikoli razpravljale o enakopravnosti ali o kakršni koli delitvi vlog med njimi.⁴⁹ Vendarle ne gre spregledati, da je OF kot odporniško združenje kljub vsemu pomembno prispevala k razmahu odporništva, priznanju slovenske partizanske vojske kot vojske na strani zaveznikov in doseganju nekaterih političnih ciljev, med katerimi je gotovo tudi vzpostavitev lastne slovenske državnosti, ki bi bili sicer težko dosegljivi.

Ob tem se seveda pojavlja vprašanje, ali bi na Slovenskem lahko prišlo do organiziranega odpora na drug način, v obliki precej širše odporniške organizacije ali koalicije strank, kot so jih v tem času ustanavljali v nekaterih drugih okupiranih državah, ali pa bi KPS lahko vsaj privabila več delov tudi drugih strank (vsaj liberalci nekaj časa

⁴⁷ Vodopivec, *Od Pohlinove slovnice*, 306.

⁴⁸ Metod Mikuž, *Pregled narodnoosvobodilne borbe v Sloveniji, I. knjiga* (Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1960), 97.

⁴⁹ Makso Šnuderl, *Zgodovina ljudske oblasti* (Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1950), 125.

niso nasprotovali povezovanju). Takšna frontna organizacija bi gotovo imela veliko bolj demokratičen značaj, širšo legitimnost, dobila pa bi še več podpore, namesto da so nerazumne nasilne akcije, ki jih je sprožala KPS in uresničeval VOS, vzbujale nasprotovanje in dajale celo opravičilo za sodelovanje z okupatorjem. To bi bilo povsem mogoče, gotovo pa se v taki fronti KPS ne bi mogla uveljaviti kot dominantna sila, ki bi lahko ne glede na druge partnerje uveljavljala svoj ekskluzivni program osvajanja oblasti in uresničevanja razredne demokracije. Prav gotovo bi v tem primeru politični razvoj v Sloveniji šel po drugi, manj nasilni poti oz. bi upošteval evropske demokratične politične standarde, kar bi omogočalo tudi drugačen, bolj demokratičen razvoj po vojni. Vendar je treba ugotoviti, da bi se to težko zgodilo zaradi vpliva zunanjih dejavnikov oz. vpetosti v jugoslovanski politični prostor. Priložnost ponovne vzpostavitve političnega pluralizma in svobodnega povezovanja strank se v Sloveniji tako pojavi šele z novimi opozicijskimi strankami konec 80. let prejšnjega stoletja.

Z demokratizacijo in osamosvojitvijo je Slovenija stopila v novo obdobje demokratičnega življenja, ki temelji na pravici do zbiranja in združevanja ter na svobodnem oblikovanju in tekmovanju strank ter njihovem povezovanju v skupnem interesu. S tem je odpravila tradicijo političnega nasprotovanja in izključevanja, prekinjeni pa so tudi vplivi iz širšega prostora držav, ki smo mu pripadali.

V novejšem času sicer prihaja v ospredje tudi vprašanje, kolikšen vpliv lahko imajo zunanje okoliščine, zlasti politični in gospodarski procesi v širši Evropi, na sedanje politično in gospodarsko življenje v samostojni Sloveniji ter tudi na oblikovanje strank in strankarskih koalicij. Prav tako se pojavljajo pomisleki o vplivu institucij EU na oblikovanje naših politik v razmerah, ko je del slovenske suverenosti prešel v izvrševanje na ravni EU. Vendar se je treba zavedati, da kljub sorazmerni majhnosti države dejansko lahko sodelujemo pri pripravi odločitev o najpomembnejših zadevah, pri čemer moramo iskati soglasje in podporo drugih članic EU ter znati oblikovati *ad hoc* koalicije v veliko širšem okolju EU. Drugačen status, ki smo ga dosegli z vključitvijo v EU, od naših večinskih koalicij gotovo zahteva veliko več sodelovanja pri oblikovanju skupnih interesov in dolgoročnih strategij pa tudi sodelovanja z opozicijo.

Viri in literatura

- Bučar, France. *Usodne odločitve*. Ljubljana: Časopis za kritiko znanosti, 1988.
- De Swaan, Abra. *Coalition Theories and Cabinet Formations. A Study of Formal Theories of Coalition Formation Applied to Nine European Parliaments After 1918*. Amsterdam: Elsevier, 1973.
- Dornik - Šubelj, Ljuba. *OZNA in prevzem oblasti 1944–46*. Ljubljana: Založba Modrijan, 2013.
- Ferenc, Tone. *Dies irae*. Ljubljana: Založba Modrijan, 2002.
- Griesser - Pečar, Tamara. »Začetek državljanske vojne.« V: *O vzponu komunizma na Slovenskem*, ur. Lovro Šturm. Ljubljana: Založba Karantanija in Institut NR, 2015.
- Godeša, Bojan. *Slovensko nacionalno vprašanje med drugo svetovno vojno*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2006.
- Hribar, Spomenka. *Dolomitska izjava*. Ljubljana: Nova Revija, 1991.

- Jambrek, Peter. *Ustavna demokracija*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1992.
- Jeraj, Mateja in Jelka Melik. *Kazenski proces proti obtoženim v skupini Črtomirja Nagodeta*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2015.
- Koštunica, Vojislav in Kosta Čavoški. *Stranački pluralizam ili monizam*. Beograd: Institut društvenih nauka, 1983.
- Kranjc, Gregor. *Hoja s hudičem*. Ljubljana: Založba Ciceron, 2014.
- Mikuš, Metod. *Pregled zgodovine narodnoosvobodilne borbe v Sloveniji, I. knjiga*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1960.
- Mueller Wolfgang in Kaare Stroem. *Coalition Governments in Western Europe*. Oxford: Oxford UP, 2000.
- Novak, Bogdan C. »Trst: Osvobodilna fronta 1941–1943.« V: *Slovenski upor 1941. Osvobodilna fronta slovenskega naroda pred pol stoletja. Zbornik referatov na znanstvenem posvetu v dneh 23. in 24. maja 1991 v Ljubljani*, ur. Ferdo Gestrin, Bogo Grafenauer in Janko Pleterski, 281–296. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1991.
- Ogriz, Albin. *Politične stranke*. Ljubljana: samozaložba, 1926.
- Ostrogorski, M. *Democracy and Organization of Political Parties in the USA and Great Britain*. London in New York, 1902.
- Perovšek, Jurij. *O demokraciji in jugoslovanstvu. Slovenski liberalizem v Kraljevini SHS/Jugoslaviji*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2013.
- Prunk, Janko in Marjetka Rangus. *Sto let življenja slovenskih političnih strank – 1890–1990*. Ljubljana: Založba Fakultete za družbene vede, 2014.
- Prunk, Janko. »Srečanje s socialistično preteklostjo v Sloveniji.« V: *O vzponu komunizma na Slovenskem*, ur. Lovro Šturm. Ljubljana: Založba Karantanija in Institut NR, 2015.
- Ribičič, Ciril. *Razvoj skupščinskega sistema v SFRJ*. Ljubljana: Pravna fakulteta, 1978.
- Repe, Božo. *S puško in knjigo*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2015.
- Roter, Zdenko. *Iztreznjenje*. Ljubljana: Naši razgledi, 1990.
- Sirc, Ljubo. *Between Hitler and Tito. Nazi Occupation and Communist Oppression*. London: A. Deutsch, 1989.
- Stroem, Kaare in Wolfgang Mueller. »Koalijsko vladanje v parlamentarnih demokracijah.« V: *Parlamentarno vodenje*, ur. Janez Pezelj in Drago Zajc. Ljubljana: Državni zbor RS, 1999.
- Šnuderl, Makso. *Zgodovina ljudske oblasti*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1950.
- Vodopivec, Peter. *Od Pohlinove slovnice do samostojne države*. Ljubljana: Založba Modrijan, 2006.
- Vodušek - Starič, Jera. *Prevzem oblasti 1944–1946*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992.
- Warwick, Paul. »Coalition Policy in Parliamentary Democracies.« *Comparative Political Studies* 34 (2003).
- Weber, Max. *The Theory of Social and Economic Organization*. New York: The Free Press, 1986.
- Zajc, Drago. *Razvoj parlamentarizma*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2004.
- Zajc, Drago. *Oblikovanje koalicij v Srednji Evropi*. Ljubljana: Založba Fakultete za družbene vede, 2009.
- Zajc, Drago, Samo Kropivnik in Simona Kustec Lipicer. *Od volilnih programov do koalicijskih pogodb*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2012.
- Zajc, Drago. »Coalition Governments During the Economic Crisis (2008–2014) – A Case Study of Slovenia.« *Teorija in praksa* 52, št. 2 (2015): 175–195.